

Laten we eens beginnen met opium. Nadat het ijs van de laatste ijstijd zich had teruggetrokken, groeide die eerbiedwaardige klaproos in een gebied dat zich uitstreckte van Klein-Azië langs de Middellandse Zee tot in Noord-Afrika. We weten dankzij archeologisch onderzoek dat de boeren uit de jonge steentijd erin geïnteresseerd waren. In de buurt van de Middellandse Zee is een zeventuizend jaar oude, met zorg geconstrueerde bergplaats met zaden ontdekt. Op zeventien andere vindplaatsen uit de jonge steentijd in het huidige Europa zijn sporen aangetroffen van opiumgebruik, vijf-, zesduizend jaar geleden, terwijl vijfduizend jaar geleden door de Soemeriërs in Mesopotamië voor het eerst papaver werd verbouwd en niet alleen maar verzameld. Zij noemden het gewas *hul gil*, ‘genotsplant’ of ‘vreugdeplant’.

Ik zou dolgraag willen weten wie het als allereerste probeerde. Ik zou dolgraag willen weten wie wat dan ook als eerste probeerde. Wie was de eerste die een vreemde wortel of knol opgroef en dacht: hé, mis-

schien kun je die wel eten als je hem hebt gekookt. Ik zou vooral heel graag willen weten hoeveel mensen zijn gestorven die als eerste iets probeerden. Onze soort getuigt van een rusteloosheid en nieuwsgierigheid die aan het onzinnige grenzen. Recent onderzoek heeft aangetoond dat de neanderthaler in zo ongeveer alle opzichten het tegenovergestelde was van wat we dachten: neanderthalers waren intelligente, goed uitgeruste zoogdieren met grotere hersenen dan de onze; ze waren sterker, sneller, gezonder, hadden meer weerstand en vervaardigden betere gereedschappen; ze waren zorgzaam, liefderijk, zachtaardig, kunstzinnig en georganiseerd. Ze waren echter van nature terughoudend. Hun nederzettingen migreerden langzaam, behoedzaam en bedachtzaam. Een nieuwe nederzetting werd vaak op zichtafstand van de oude gebouwd. Ze schijnen met name nooit over water te hebben getrokken, tenzij de andere oever duidelijk te zien was. In tegenstelling tot onze voorouders, de *Homo sapiens*, die alle windstreken bezochten, naar we aannemen niet zelden met noodlottige gevolgen. Volstrekt niet behoedzaam en verstandig. Men lijkt het erover eens te zijn – in wat je de psychologische archeologie zou kunnen noemen – dat de homo neanderthalensis pijnlijk rationeel was en de homo sapiens behoorlijk gestoord.

In ieder geval zo gestoord, dat toen het oog van een van onze soortgenoten op een bekoorlijke rode

bloem viel, hij aan de nog niet rijpe knop met zaden krabde. Hij zag er een stroperige vloeistof uit komen en dacht: hé, misschien moet ik eens een hoeveelheid van dat spul bij elkaar zoeken en drogen, dan kan ik het daarna roken of erop sabbelen. Degene die dat dacht zou ik graag een keer willen ontmoeten. Achter deze gedachtegang gaat vast en zeker meer schuil dan achter de opwelling om op een gevonden wortel te kauwen. Rusteloos en nieuwsgierig, dat kun je wel zeggen. (Al is roken niet het juiste woord. De stroperige vloeistof brandt niet daadwerkelijk, maar wordt indirect verhit, zodat de stoffen die erin zitten in gasvorm worden geïnhaleerd. Alsof je zit te dampen, een elektronische sigaret rookt, er is niet nieuws onder de zon.) Het effect was in die dagen net als tegenwoordig een intens warme, enorme bevrediging, die de gebruiker overrompelt, zodat die urenlang uitgeteld, mijmerend over van alles en niets, niet in staat zich coherent te bewegen, van de wereld is. De klaproos die het opium levert heeft dan ook de wetenschappelijke naam *Papaver somniferum* gekregen, Latijn voor ‘de klaproos die je in slaap wiegt’.

Vanzelfsprekend is het probleem bij een plant die in het wild groeit – maar zelfs bij de variant die op akkers wordt verbouwd – dat de dosering per definitie onvoorspelbaar is. De zestiende-eeuwse arts Gabriel Fallopius klaagde steen en been dat de dosering steevast te sterk of te zwak was. Als de

dosering te zwak was, had toediening geen effect. Was de dosering te sterk, dan was toediening uiterst gevaarlijk. Bij een overdosis wordt de ademhaling van het slachtoffer steeds zwakker, tot die uiteindelijk helemaal stilvalt. Dat was niet de bedoeling en dus werden er pogingen ondernomen de actieve bestanddelen te isoleren om die in vaste, betrouwbare doses te kunnen toedienen.

Zoals bij veel chemisch onderzoek waar laboratoriumwerk aan te pas komt, gebeurde er niet veel tot in de negentiende eeuw, toen tussen 1804 en 1817 een Duitse apotheker, Friedrich Sertüner, zijn aandacht richtte op een bestanddeel dat ongeveer 12 procent van het gewicht van de stroperige vloeistof uitmaakte. Het had er alle schijn van dat het daar allemaal gebeurde. De andere 88 procent diende alleen voor de show. Sertüner slaagde er langzamerhand beter in het spul te isoleren, al valt op de methodologie die hij toepaste tijdens zijn experimenten wel wat aan te merken. Hij slaagde er ook bijna in zichzelf en de drie jongens die hem hielpen om zeep te helpen met proefdoseringen. Rusteloos en nieuwsgierig en behoorlijk gestoord. Maar uiteindelijk leefde hij lang genoeg om te kunnen aankondigen dat het hem was gelukt de stof te isoleren, die vanaf dat moment die golf van enorme bevrediging teweeg zou brengen, die bovendien ook nog eens de effectiefste pijnstillers bleek te zijn uit de geschiedenis van de mensheid.

Sertüner noemde deze nieuwe chemische stof naar de Griekse god van de dromen. Hij noemde de stof *morfine*.

Morfine begon in de jaren daarna aan een zegetocht, helemaal toen de injectiespuit werd uitgevonden. De Amerikaanse Burgeroorlog fungeerde als een reusachtig laboratorium voor het testen van de pijnstillende kwaliteiten van morfine. Het werkte geweldig. Gewonde soldaten noemden het ‘Gods eigen medicijn’. Het was echter uiterst verslavend. Van opium was al heel lang bekend dat het verslavend was – een zestiende-eeuwse Venetiaanse reiziger rapporteerde na het observeren van Turkse gebruikers in een vergevorderd stadium van verslaving dat ze zonder hun shot ‘snel stierven’. En dat waren gebruikers die de 88 procent voor de show er nog bij namen. Morfine was het echte spul. In Amerika eindigden de jaren zestig van de negentiende eeuw met miljoenen verslaafden. Dat gold ook buiten de Verenigde Staten, zij het dat de aantallen daar minder overweldigend waren. Het leidde tot een nieuwe zoektocht, nu naar een stof die dezelfde enorme bevrediging kon schenken en pijn kon stillen zonder verslaving.

Je zou het typisch Brits kunnen noemen dat de Engelse chemicus C.R. Alder Wright per ongeluk al in 1874 een oplossing vond – althans zo dacht men toen –, maar die vrijwel meteen opzijschoof als niet interessant, waarna dezelfde ontdekking twintig jaar

later nog eens opnieuw werd gedaan, geheel onafhankelijk, en misschien ook wel per ongeluk, door de Duitse chemicus Felix Hoffmann. Hoffmann probeerde codeïne, het kleine broertje van morfine, een chemisch vergelijkbare maar minder sterke en minder verslavende stof, langs synthetische weg te maken. Hij produceerde echter iets wat twee keer zo sterk was als morfine, wat de enorme golf van bevrediging twee keer zo goed teweegbracht, en daarnaast in het geheel niet verslavend was. Dat laatste beweerde Hoffmann tenminste.

Zijn product overspoelde de wereld en bood precies dat waarnaar men verlangde: de intense warmte, de enorme niet te stuiten golf van bevrediging. Het was twee keer zo goed als morfine en liet opium ver achter zich. Ze stopten het in hoestsiroop voor kinderen en in tinctuur voor nerveuze dames. Alleen was het niet-verslavende deel van het verhaal een leugen. Wat Hoffmann produceerde was juist afgrijselijk verslavend. Levens werden verwoest, mensen stierven en misdaad tierde welig, terwijl er fortuinen werden verdiend door bedrijven die het spul aan de man brachten.

Welke naam gaf Hoffmann aan het product dat in het gunstigste geval de gebruiker urenlang uitgeteld, mijmerend over van alles en niets, niet in staat zich coherent te bewegen van de wereld hield, maar in het ergste geval zijn leven verwoestte en hem zelfs

vermoordde? Hij noemde het *heroïne*, naar het Duitse woord *heroisch*.

Waarom nu net dat woord?